

KS. SŁAWOMIR STASIAK

Papieski Wydział Teologiczny
we Wrocławiu

ORCID: 0000-0002-0949-2043

Duch w Liście do Rzymian

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2018-026>

Streszczenie: W Rz 8, Paweł używa terminu *to pneuma* bez dodatkowych określeń. Badania pokazują, że Duch to osoba odmienna od Boga Ojca i Chrystusa, zarówno w działaniu, jak i istnieniu. Jest to szczególnie widoczne w 8,33-34, gdzie wstawiennictwo Chrystusa z woli Boga Ojca jest przedstawione analogicznie do wstawiennictwa Ducha, o którym była mowa w 8,26. Duch podejmuje działanie w Osobach Trójcy Świętej. *En pneuma Theou* (8,9) wskazuje, że ziemskie życie chrześcijan pozostaje pod działaniem Ducha Bożego, *kata pneuma* zaś oznacza bycie, życie, przebywanie w Duchu Świętym, a to pozwala wierzącemu znaleźć usprawiedliwienie, ono jednak dokonuje się przez wiarę w Chrystusa. Tak Żydzi, jak i Grecy potrzebują działania Boga w Duchu Świętym (*en pneumatī hagiō(i)*). Uczestnictwo w królestwie Boga przynosi pokój i radość także *en pneumatī hagiō(i)*. Przez Ducha Świętego (*dia pneumatos hagiou*) Boża miłość została na nas wylana. Chrześcijanie są wolni od strachu przed śmiercią i niewolą. Odradzająca się dynamika Ducha pozwala na pierwszeństwo Bożego synostwa. Wreszcie Paweł idzie o krok dalej i podkreśla, że Duch współpracuje z chrześcijanami, jeśli tylko rozpoznają i utrzymują szczególną relację z Bogiem w modlitwie (8,15-16).

Słowa kluczowe: Nowy Testament, List do Rzymian, Duch Boży, Duch Chrystusa, Duch Święty, aktywność Ducha, życie chrześcijanina.

Spirit in the Letter to the Romans

Summary: In Rom 8, Paul uses the term *to pneuma*, without additional terms. Research shows that this refers to a person different from God the Father and Christ, both in action and in existence, as a person. This is especially evident in 8:33-34, where the intercession of Christ through the will of God the Father is presented by analogy to the intercession of the Spirit, about which Paul wrote in 8:26.

The Spirit manifests activity in the Persons of the Holy Trinity. The phrase *en pneuma Theou* (8:9) indicates that the earthly life of Christians remains under the authority of God's Spirit. The construction *kata pneuma* means being, living, abiding in the Holy Spirit, which enables the believer to justify himself, though this comes about only by faith in Jesus Christ. Both Jews and Greeks need God's radical action in the Holy Spirit (*en pneumatī hagiō (i)*). Participation in the kingdom of God brings peace and joy also *en pneumatī hagiō (i)*. Through the Holy Spirit (*dia pneumatos hagiou*), God's love was poured out on us.

Christians, who are animated by the Spirit, can no longer accept the attitude of slaves, because the Spirit has released them and keeps them in this state of freedom (see 2 Cor 3:17). So Christians are free from fear of death and from fear of slavery. The reviving dynamics of the Spirit make possible the primacy of divine sonship. Finally, Paul goes a step further and emphasizes that the Spirit cooperates with Christians if they recognize and adhere to this special relationship with God in prayer (8:15-16).

Keywords: New Testament, Letter to the Romans, Spirit of God, Spirit of Christ, Holy Spirit, activity of Holy Spirit, Christian Life.

Kiedy bierzemy do ręki jakiegokolwiek opracowanie dotyczące *Listu do Rzymian*, to zwykle najczęściej poruszonym tematem jest usprawiedliwienie z wiary, ewentualnie sięga się również do zagadnienia życia według ciała i według Ducha. Nas zainteresował temat przedstawienia działania Ducha, tak w odniesieniu do aktywności Trójcy Świętej, jak i człowieka. Kluczem metodycznym w prowadzonych przez nas badaniach jest użycie przez Pawła rzeczownika *to pneuma*. Nie braliśmy jednak pod uwagę tych tekstów, w których rzeczownik ten ma znaczenie dosłowne albo idiomatyczne (zob. Rz 1,9; 11,8; 12,11). Już wstępne badania pokazują, że Apostoł najobszerniej na temat Ducha pisze w centralnej części swojego listu (8,1-39), tam również najrzadziej używa konstrukcji przyimkowych w udziale rzeczownika *to pneuma*. Częściej konstrukcje tego rodzaju spotykamy w początkowych i końcowych rozdziałach. W każdym razie analizując zastosowanie rzeczownika *to pneuma* zauważamy, że opisuje on każdą z osób Trójcy Świętej (przedstawimy to w punkcie pierwszym). Wskazuje on również, przez zastosowanie konstrukcji przyimkowych, na Ich aktywność (co zostanie zaprezentowane w punkcie drugim). Duch Święty odgrywa również szczególną rolę w życiu wierzącego i tą kwestią zajmiemy się w punkcie trzecim. Oczywiście nasze opracowanie nie ma na celu prezentacji wyczerpującego traktatu na temat Ducha, przedstawionego w *Liście do Rzymian*. Ma to być jedynie pewien przyczynek do nauki Pawła o Duchu Świętym i uporządkowanie materiału na temat tego zagadnienia.

1. Duch w Trójcy Osób

Paweł wprawdzie nie przedstawia regularnego wykładu na temat Osób w Trójcy Świętej, jednak w zupełnie naturalny sposób posługuje się Ich imionami. Interesujące jest to, że w niektórych testach łączy je imieniem własnym *to pneuma*. Niekiedy termin ten jednak odnosi do trzeciej Osoby Trójcy Świętej.

a. Duch Boży

W formie niezależnej określenie *pneuma Theou* znajdujemy jedynie w Rz 8. W dwóch następujących po sobie zdaniach Paweł dwukrotnie użył terminu „Du-

ch”¹. Drugie z nich ma formę warunkową: *eiper pneuma Theou oikei en hymin* (Rz 8,9b). Chrześcijanin, dzięki wierze i przyjętemu sakramentowi chrztu, nie tylko został usprawiedliwiony w Duchu, lecz także Duch Boży w nim mieszka. Stwierdzenie *oikei en hymin* wskazuje wyraźnie nie tylko na trwały i głęboki wpływ Boga na życie chrześcijanina², lecz także na zdecydowanie aktywną rolę Boga³ w tym procesie wpisanym w Jego plan zbawczy. Sekwencja następujących po sobie zwrotów zawierających odniesienie do „Ducha” pozwala prześledzić przejście od „postępowania według Ducha” (Rz 8,5) do „Ducha zamieszkującego w nas” (Rz 8,9a), nawet do „posiadania Ducha” (Rz 8,9b). W rzeczywistości wszystkie trzy zwroty wyrażają jedną prawdę: ci, którzy posiadają „Ducha życia w Chrystusie Jezusie” (Rz 8,2), należą do Chrystusa (1Kor 1,12; 3,23; 15,23; 2Kor 10,7; Ga 3,29; 5,24)⁴.

Bezpośredni kontekst niesie za sobą jeszcze dwa określenia Bożego Ducha: *to pneuma tou egeirantos ton Iēsoun en nekron oraz autou pneumatos* (Rz 8,11). Nasze badania rozpocznijmy od tego drugiego, znacznie mniej złożonego tytułu. Zaimiek osobowy *autou* wyraźnie wskazuje na wcześniejsze określenie *to pneuma tou Theou* (w. 11a). Już w poprzednich wersach Paweł pisał na temat Ducha Bożego, który zamieszkuje (*oikei*) w chrześcijanach (8,9). Teraz raz jeszcze powtarza tę prawdę (*dia tou enoikountes autou pneumatos*; w.11b). W ten sposób podkreśla, że obdarowanie życiem nie ma charakteru przypadkowego, lecz jest konsekwencją zamieszkującego w wierzących Ducha Bożego. Duch bowiem jest przyczyną, dla której Bóg podejmie dzieło wskrzeszenia umarłych na końcu czasów. Pokreślenie faktu, że Duch mieszka w wierzących, wskazuje na Jego funkcję nadprzyrodzonego tchnienia, gwarancji przyszłego życia⁵. To wprowadza nas w omówienie pierwszego określenia, które pozostaje w związku ze wskrzeszeniem Jezusa z martwych. Samo sformułowanie tytułu wydaje się wskazywać na Boga Ojca, którego Duch daje życie. Jednak nie tylko w odniesieniu do Chrystusa, lecz także do wierzących na końcu czasów⁶.

Konsekwencją zamieszkiwania w nas Bożego Ducha jest również to, że prowadzeni przez Niego jesteśmy synami Bożymi: *hosoi gar pneumati Theou agontai, houtoi huioi Theou eisin* (Rz 8,14). Także w tym kontekście został użyty tytuł *pneuma Theou*. W. 14 stanowi otwarcie perykopy 8,14-16, która jest pomostem prowadzącym do nowej argumentacji Pawła na temat „synostwa Bożego”, które jest elementem obietnicy życia wiecznego, o której pisał wcześniej (zob. 8,13). Wszystko

¹ W pierwszym *pneuma* występuje w konstrukcji przyimkowej, na ten temat jednak będziemy pisali w kolejnej części opracowania.

² W. Sanday, A.C. Headlam, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans*, Edinburgh ⁵1902, s. 196.

³ B.A. Hedin, *Romans 8:6-11*, „Interpretation” 50/1(1996), s. 57.

⁴ J.A. Fitzmyer, *Lettera ai Romani. Commentario critico-teologico* (trad. E. Gatti), Casale Monferato 1999, s. 584.

⁵ R. Penna, *Lettera ai Romani*, Bologna 2006, s. 556-557.

⁶ J.A. Bertone, *The Function of the Spirit in the Dialectic Between God's Soteriological Plan Enacted But Not Yet Culminated: Romans 8:1-27*, „Journal of Pentecostal Theology” 7/15(1999), s. 79.81.

to służy Apostołowi jako punkt wyjścia dla nadziei zrodzonej przez Ducha – usprawiedliwienia, które nie jest zależne od zachowania norm Prawa, lecz od nowej relacji z Bogiem⁷. Chodzi o czynny wpływ Ducha na życie chrześcijanina, a dokładniej poddanie się wierzących prowadzeniu ich przez Ducha⁸. W ten sposób Duch Boży jest skuteczną przyczyną synostwa przez adopcję, a tym samym podstawą przyjęcia już w teraźniejszości dziedzictwa Abrahama, które ostatecznie zostanie przyjęte w eschatologicznej przyszłości (zob. Rz 8,17)⁹.

b. Duch Chrystusa

Trzeba przyznać, że w Rz 8,9 mamy szczególne nagromadzenie pojęcia *to pneuma*, w różnych konstrukcjach i tytułach. Jeden z nich omówiliśmy wyżej. Teraz zajmujemy się zdaniem: *ei de tis pneuma Christou ouk echei houtos ouk estin autou* (Rz 8,9). W całym zdaniu, jak i w całym ósmym rozdziale, widzimy połączenie wypowiedzi o charakterze soteriologicznym i pneumatologicznym. Jest to jedyne miejsce w *Liście do Rzymian*, w którym spotykamy tytuł *pneuma Christou*. Uczni przez wiele lat stawiali sobie pytanie, jaki charakter ma użyty tu genitivus. J.D.G. Dunn jest zdania, że namaszczenie Jezusa przez Ducha stanowi o posłannictwie Tego pierwszego¹⁰, późniejsze zaś Jego życie, jakie przeżywa w Duchu, definiuje Ducha jako „Ducha Jezusa” lub „Ducha Chrystusa”¹¹. Życie Jezusa jest wzorem dla życia chrześcijanina napełnionego Duchem. W swoim wywyższonym życiu, jak twierdzi Dunn, Jezus nie ma ontologicznego związku z Duchem. Jest to po prostu funkcjonalna identyfikacja, w której doświadczenie Ducha dla wierzącego jest zrównane z doświadczeniem Chrystusa¹². Ontologicznie Duch pochodzi od samego Boga, nie od Chrystusa. J. Coulson jest natomiast zdania, że Chrystus jest włączony w tożsamość Boga Ojca, a Jego związek z Bogiem Ojcem jest nie tylko „funkcjonalny”, ale także „ontologiczny”¹³. Swoje twierdzenie popiera opinią M. Turnera¹⁴ i G. Fee¹⁵,

⁷ V. Schafroth, *Romans 8. The Chapter of the Spirit*, „Journal of the European Pentecostal Theological Association” 30/1(2010), s. 85.

⁸ J.A. Fitzmyer, *Lettera ai Romani*, s. 595; Tak również A. Pitta, *Lettera ai Romani. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano 2001, s. 295.

⁹ J.A. Bertone, *The Function of the Spirit*, s. 95-96.

¹⁰ J.D.G. Dunn, *Jesus - Flesh and Spirit. An Exposition of Romans 1:3-4*, „The Journal of Theological Studies” 24/1(1973), s. 41-42.

¹¹ Tenże, *Jesus and the Spirit. A Study of the Religious and Charismatic Experience of Jesus and the First Christians as Reflected in the New Testament*, Grand Rapids 1997, s. 318-326.

¹² Tamże, s. 322-323.

¹³ J. Coulson, *Jesus and the Spirit in Paul's Theology. The Earthly Jesus*, „The Catholic Biblical Quarterly” 79/1(2017), s. 79.

¹⁴ M. Turner, *The Spirit of Christ and 'Divine' Christology*, w: *Jesus of Nazareth: Lord and Christ. Essays on the Historical Jesus and New Testament Christology* (red. J. Green, M. Turner), Grand Rapids 1994, s. 413-436.

¹⁵ G.D. Fee, *God's Empowering Presence. The Holy Spirit in the Letters of Paul*, Exeter- Peabody 1994, s. 831-834; Tenże, *Pauline Christology. An Exegetical-Theological Study*, Peabody 2007, s. 269-270.

przeciwną do J.D.G. Dunna. Sądzą oni, że „Duch Chrystusa” lub podobne wyrażenia (zob. Rz 8,9; Ga 4,6, Flp 1,19) należy rozumieć w ten sam sposób, co „Duch Boży”, mianowicie jako *genetivus* pochodzenia¹⁶. Tak więc „Duch Chrystusa” jest Duchem pochodzącym od Chrystusa, Duchem, który pośredniczy w obecności i działaniu Chrystusa w taki sam sposób jak Duch, który pośredniczy w obecności i działaniu Boga. Takie zrozumienie tytułu *pneuma Christou* zostało szczegółowo przedstawione w późniejszych opracowaniach innych badaczy¹⁷. Ten pogląd utrzymuje, że Paweł reprezentuje teologię „proto-trynitarną”¹⁸, w której Chrystus jest ontologicznie związany z Bogiem i Duchem¹⁹. W każdym razie Paweł celowo nazywa Ducha Chrystusowym, aby wskazać na Jego związek i dokonać Jego identyfikacji. To właśnie zamieszkujący w nas Duch jest poręczeniem przyszłego wskrzeszenia umarłych dla wierzących, w oparciu o dzieło Chrystusa (8,9-10)²⁰.

c. Duch [Święty]

Trzykrotnie w Rz 8 spotykamy termin *to pneuma* bez żadnych dodatkowych określeń. Pozwala to wyciągnąć wstępny wniosek, że Paweł miał na myśli jakąś inną „rzeczywistość” niż ta, o której pisał posługując się określeniami *pneuma Christou*, czy *pneuma Theou*. Pierwszym miejscem, w którym Paweł posługuje się niezależnym pojęciem *pneuma*, jest 8,13, w którym po raz kolejny Apostoł powraca do dwóch przeciwstawnych rzeczywistości (*sarks / pneuma*) i do ich dwóch konsekwencji (*mellete apothnē(i)skein / dzēsesthe*). To przeciwstawienie nie pojawia się w tym miejscu po raz pierwszy. Już w 8,5-11 była na ten temat mowa. Dokładne określenie interesującego nas pojęcia *pneuma*, uzależnione jest i tym razem od kontekstu całej wypowiedzi, a w niej pojawiają się dwa synonimiczne terminy: *sarks* i *sōma*. Należy jednak zauważyć, że w naszym kontekście *sarks* występuje w formie niezależnej, podczas, gdy w 8,6-7 mowa była o jego naturze (*to fronēma tēs sarkos*), a w odniesieniu do *sōma* mowa jest o jego popędach (*tas prakseis tou sōmatos*). W ten sposób możemy wyciągnąć wniosek, że *sōma* nie tylko może być identyfikowane z *sarks*, lecz także jest jego aktywnym instrumentem, dzięki któremu *sarks* przechodzi od intencji do faktów²¹. Zatem życie według ciała nie oznacza jedynie mentalności niezgodnej z Ewangelią Boga, lecz także postępowanie niezgodne z posiadającym we wnętrzu Duchem. W ten właśnie sposób mieszkający w nas Duch

¹⁶ M. Turner, *The Spirit of Christ and 'Divine' Christology*, s. 431-434.

¹⁷ Zob. np. M. Fatehi, *The Spirit's Relation to the Risen Lord in Paul. An Examination of its Christological Implications*, Tübingen 2000; J. Coulson, 'The Spirit of Sonship'. *The Sonship of Christ and of God's People in Paul's Pneumatology*, Sydney 2004.

¹⁸ Jak podaje J.R. Coulson (*Jesus and the Spirit in Paul's Theology. The Earthly Jesus*, The Catholic Biblical Quarterly 79/1(2017), s. 79), jest to termin stworzony przez G.D. Fee (*Pauline Christology*, s. 586).

¹⁹ J. Coulson, *Jesus and the Spirit in Paul's Theology*, s. 79.

²⁰ J.A. Bertone, *The Function of the Spirit*, s. 94.

²¹ R.H. Gundry, *Sōma in Biblical Theology. With Emphasis on Pauline Anthropology*, Cambridge 1976, s. 39.

Święty uwidacznia skuteczność swojego działania²². Niewątpliwie więc chodzi o skuteczność w działaniu trzeciej Osoby Trójcy Świętej, która jak zauważyliśmy już wyżej, jest posyłana przez Ojca i Syna.

Na temat owej skuteczności działania Ducha Paweł pisał w jeszcze innym miejscu: „Duch ten (*auto to pneuma*) równocześnie świadczy naszemu duchowi, że jesteśmy dziećmi Boga” (Rz 8,16). Raz jeszcze interesujący nas termin występuje w formie niezależnej i został odniesiony do pojęcia paralelnego, tym razem do „ducha ludzkiego” (*tō(i) pneumatī hēmōn*). Kontekst zdaje się wskazywać na tożsamość, a przynajmniej synonimiczny charakter określeń *to pneuma*, *pneuma Christou* i *pneuma Theou* (zob. zwłaszcza 8,9.11). Jednak przeciwstawienie działania według ciała i według Ducha (8,13) oraz połączenie naszego działania z orędownictwem Ducha, wskazują chyba jednak na efekt posłania, które dokonuje się od Ojca i Syna, a więc na osobę Ducha Świętego. Z poprzedzającego kontekstu (8,5-14) wynika, że ożywiająca dynamika Ducha pozwala osiągnąć synostwo Boże, a także świadomości tegoż synostwa. Teraz Paweł idzie o krok dalej i podkreśla, że Duch współdziała z chrześcijanami, jeśli ci w modlitwie rozpoznają i wyznają tę szczególną relację z Bogiem. W ten sposób Paweł poszerza to, co powiedział w Ga 4,6. Wołanie chrześcijanina jest równocześnie wołaniem Ducha Świętego²³.

Kim jest Ten, który przychodzi nam z pomocą i przyczynia się za nami? Odpowiedzi na to pytanie Paweł udziela w Rz 8,36: „Podobnie zaś i Duch (*to pneuma*) wspomaga naszą niemoc. Tego bowiem nie wiemy, o co mamy się modlić jak trzeba, ale sam Duch (*auto to pneuma*) wstawia się ponad miarę za nami w niewymownych błaganiach”. Uчени analizując ten tekst skupiają się raczej na modlitwie²⁴, wstawienictwie Ducha²⁵, czy też innych zagadnieniach²⁶. Duch jest tu przedstawiony w działaniu, które zostało opisane zwrotem hyperentygchanei stenagmois alalētois. W w. 22 stworzenie wzdycha w bólach rodzenia, w w. 23 my sami wzdychamy oczekując usynowienia, a w w. 26 w podobny sposób Duch wzdycha wstawiając się za nami w niewymownych błaganiach. Widać więc, że dla Pawła podstawą podejmowanych działań jest wstawienictwo Ducha²⁷. Kim jednak jest ów Duch? Nie może On być tożsamy z Chrystusem, który, zgodnie z w. 34, również wstawia się za wierzącymi. W ten bowiem sposób tak Duch, jak i Chrystus występują obok sie-

²² R. Penna, *Lettera ai Romani*, s. 558.

²³ J.A. Fitzmyer, *Lettera ai Romani*, s. 598.

²⁴ Zob. np. P.T. O'BRIEN, *Romans 8:26, 27. A Revolutionary Approach to Prayer?*, „The Reformed Theological Review” 46/3(1987), 65-73; A. Gieniusz, *Romans 8:18-30. 'Suffering Does not Thwart the Future Glory'*, Atlanta 1999, s. 217.

²⁵ Zob. np. T. Wiarda, *What God Knows When the Spirit Intercedes*, „Bulletin for Biblical Research” 17/2(2007), s. 297-311.

²⁶ Np. G.W. MacRae, *A Note on Romans 8:26-27*, „Harvard Theological Review” 73/1-2(1980), s. 227-230.

²⁷ Nadto należy zauważyć, że motyw wstawienictwa Ducha Świętego nie występuje ani w pismach Starego Testamentu, ani w literaturze judaistycznej. Jest on więc typowo Pawłowy, a nadto całkowicie nowy; E.A. Obeng, *The Origins of the Spirit Intercession Motif in Romans 8:26*, „New Testament Studies” 32/4(1986), s. 621-622; J.A. Fitzmyer, *Lettera ai Romani*, s. 617.

bie, wykonując te same czynności. Jednak dzieło Chrystusa pochodzi bezpośrednio od Boga (por. 8,33), a zatem jest rzeczywistością całkowicie zewnętrzną dla wierzących. Duch zaś wstawia się za wierzącymi w chwili modlitwy, zatem Jego działanie ma charakter znacznie bardziej wewnętrzny²⁸. Zatem również w 8,26 rola Ducha Świętego polega na interioryzowaniu działania Chrystusa. Możemy więc wnioskować, że Duch Święty, tak w naszym tekście, jak i w całym ósmym rozdziale, pozostaje w bezpośredniej relacji do chrystologii i eschatologii. Sprawia On, że Chrystus jest rzeczywiście obecny w życiu chrześcijanina. Zatem w swojej osobie i w swoim działaniu jest różny od Boga Ojca i od Chrystusa.

W podsumowaniu należy odnotować fakt, że zwłaszcza w Rz 8,9-11 spotykamy dużą różnorodność prezentacji Ducha, jako mocy, która zamieszkuje w chrześcijaninie: „Duch Boży”, „Duch Chrystusa”, „Duch Tego, który wskrzesił Jezusa z martwych”, a nawet po prostu, jako „Chrystus w was”. Co słusznie uznaje się za skrócony wariant określenia „Chrystus zamieszkujący w was przez Jego Ducha”. Pokazuje to, jak bardzo Duch jest związany ze zbawczym dziełem Boga przez i w Chrystusie, a oddzielenie Go od tego dzieła jest praktycznie niemożliwe²⁹. Nic zatem dziwnego, że Paweł przedstawia Ducha w różnych Jego związkach z poszczególnymi Osobami Trójcy Świętej.

Rozumienie przez Pawła związku między Jezusem a Duchem Bożym stało się przedmiotem badań od czasu pracy H. Gunkela pt. „Die Wirkungen Des Heiligen Geistes”³⁰. Z kolei w ciągu ostatnich czterdziestu lat J.D.G. Dunn stał się jednym z najbardziej znanych uczonych w tej dziedzinie, przede wszystkim z powodu jego prac na temat chrystologii i pneumatologii³¹. Wypracował on charakterystyczny pogląd na temat Jezusa i Ducha w pismach Pawła. Co więcej, zastanawia się on, w jaki sposób działanie Ducha odnosi się do każdego aspektu historii Jezusa: Jego ziemskiej służby, zmartwychwstania i życia wywyższonego. Wydaje się jednak, że opinia późniejszych badaczy jest bardziej wyważona i bliższa prawdzie. Tytuł *pneuma Christou* zawiera genetyw pochodzenia i wskazuje na Ducha, który pośredniczy w obecności i działaniu Chrystusa.

Znamiennym jest, że w niektórych tekstach Rz 8 Paweł posługuje się jedynie terminem *to pneuma* bez dodatkowych określeń. Z naszych badań wynika, że chodzi o osobę różną do Boga Ojca i Chrystusa, tak w działaniu, jak i w istnieniu. Widać to szczególnie w 8,33-34, gdzie wstawiennictwo Chrystusa z woli Boga Ojca jest przedstawione w analogii do wstawiennictwa Ducha, o którym Paweł pisał w 8,26.

²⁸ R.L. Hahn, *Pneumatology in Romans 8. Its Historical and Theological Context*, „Wesleyan Theological Journal” 21/1-2(1986), s. 85-86.

²⁹ V. Schafroth, *Romans 8*, s. 85.

³⁰ H. Gunkel, *Die Wirkungen Des Heiligen Geistes*, Göttingen 1880.

³¹ J.D.G. Dunn, *Jesus - Flesh and Spirit*, 40-68; Tenże, *Jesus and the Spirit*, 318-326; Tenże, *Christology in the Making. A New Testament Inquiry into the Origins of the Doctrine of the Incarnation*, Grand Rapids 1996; Tenże, *The Theology of Paul the Apostle*, Grand Rapids 1998, s. 260-264.433.435-437.

2. Aktywność działania Ducha w Trójcy Osób

Dotychczas zastanawialiśmy się nad obrazem poszczególnych Osób w Trójcy Świętej, przedstawionych przez Pawła w *Liście do Rzymian*. Teraz chcemy, sięgając do zastosowanych przez niego konstrukcji przyimkowych, prześledzić, w jaki sposób przedstawił on poszczególne Osoby w działaniu. W tym kontekście dominuje odniesienie do Ducha Świętego (Ducha Świętości) przez zastosowanie przyimków *kata* (Rz 1,4; 8,4-5), *en* (Rz 2,28; 9,1; 14,17; 15,16) i *dia* (Rz 5,5). Jedyne raz w ten sposób Apostoł opisuje w działaniu Ducha Bożego (8,9). Nasze badania rozpoczniemy od tego ostatniego tekstu, również dlatego, że werset, w którym występuje interesujący nas zwrot, omawialiśmy już dwukrotnie.

a. W (en) Duchu Bożym

Jedynie odniesienie do Ducha Boga znajdujemy w pierwszej części Rz 8,9: *hy-meis de ouk este en sarki alla en pneumati*. Jest to klasyczne dla Pawła przeciwstawienie ciała Duchowi. Rzecz jasna całe zdanie jest pozytywną wypowiedzią Pawła na temat adresatów listu. Do kogo jednak należy odnieść zwrot *en pneumati*? Do ducha ludzkiego czy też do osoby Ducha? Interpretacja antropologiczna tego zwrotu jest nie do przyjęcia, ze względu na przeciwną tendencję, która panuje w całym ósmym rozdziale³². Jak trafnie zauważa A. Pitta, zwrot *en pneumati* w naszym kontekście odpowiada często używanemu w listach więziennych *en Christō(i)* i zachowuje wszystkie prerogatywy tego ostatniego zwrotu. Wierzący „są w Duchu”, ponieważ znajdują się w przestrzeni oddziaływania Ducha Bożego, dzięki Niemu zostali wyzwoleni i w Nim żyją³³. To jedyny raz, kiedy Paweł w *Liście do Rzymian* posługuje się zwrotem *en pneumati*, jako odpowiednikiem *en Christō(i)*. Zazwyczaj używa go w znaczeniu instrumentalnym (zob. Rz 1,9; 9,1; 14,17; 15,16). Ziemskie życie chrześcijan pozostaje pod władzą Bożego Ducha. Duch, jako nowa zasada życia chrześcijańskiego pochodzi od Boga, który jest źródłem zbawienia. Przez wiarę i chrzest chrześcijanie nie tylko zostali usprawiedliwieni w Duchu, lecz także On w nich mieszka.

b. Według (*kata*) Ducha [Świętości]

Paweł jedynie trzy razy opisuje działanie Ducha za pomocą konstrukcji *kata* + accusativus. Szczególnie interesującym wydaje się pierwszy tekst, w którym Paweł przedstawia głoszoną przez siebie Ewangelię o Chrystusie Jezusie, Synu Bożym (Rz 1,3-4). Charakteryzuje Go w odniesieniu do ciała (*tou genomenou ek spermatos Daud kata sarka*), do Ducha (*tou horisthentos hyiou Theou en dynamei kata pneuma hagiōsynēs eks anastaseōs nekrōn*) i w odniesieniu do wierzących (*Iēsou*

³² O czym zresztą dość obszernie była mowa w poprzednim punkcie, w którym poddano analizie te teksty, w których Paweł pisał na temat poszczególnych Osób Trójcy Świętej.

³³ A. Pitta, *Lettera ai Romani*, s. 291.

Christou tou kyriou hēmōn). Mamy tu zastosowanie figury *kata sarka / kata pneuma*, którą w Rz 8 będzie odnosił do postawy wierzących. Paweł używa słów o tym samym rdzeniu, aby mówić o działaniu Boga Ojca w stosunku do Jezusa (*choridzō*), i aby opisać działanie Boga Ojca w stosunku do wierzących (*prooridzō*; 8,29). To, co Bóg objawił w zmartwychwstaniu Jezusa, uczynił w sposób „uprzedni” dla wierzących. Co więcej, ostatecznym celem tego działania Boga w obu przypadkach jest osiągnięcie synostwa. Jezus został ustanowiony (*tou horisthentos*) Synem Boga (1,4), a wierzący zostali upodobnieni do Niego, aby stali się Jego braćmi, czyli synami Boga (8,29)³⁴. Chrystus został ustanowiony Synem *en dynamei kata pneuma hagiōsynēs*. Niewątpliwie określenie to pozostaje w antytetycznej relacji do *tou genomenou ek spermatis Daud kata sarka* (1,3). Paweł jednak, a także pierwotny Kościół, kładą nacisk na drugi etap egzystencji Chrystusa, Jego wywyższenie *kata pneuma hagiōsynēs*. Zdanie to odnosi się do „duchowej władzy Chrystusa”, Jego niebiańskiej egzystencji, sposobu istnienia całkowicie różnego od ludzkiej egzystencji. Chrystus pozostawił swój ludzki sposób istnienia. Podstawowy akcent spoczywa na kontraście między ciałem a duchem, który wskazuje na antytezę między pierwszym etapem ziemskiego pochodzenia Dawidowego Jezusa a drugą niebiańską egzystencją, w której objawia się jako Syn Boży³⁵. W tym dziele niepoślednią rolę odegrał Duch. Jest On w naszym tekście nie tylko antytezą do ciała, lecz także działającą z całą swoją dynamiką Trzecią Osobą Trójcy Świętej. Sprawia, że Synostwo Boże Chrystusa ujawniło się w całej pełni w Jego zmartwychwstaniu³⁶.

Antyteza, która stała się podstawą do przedstawienia wywyższonego stanu Chrystusa Jezusa, jest sformułowana przez Pawła w kolejnym tekście, tym razem w odniesieniu do wierzących: „To bowiem, co było niemożliwe dla Prawa, ponieważ było osłabione przez ciało, tego dokonał Bóg, posławszy swojego Syna w podobieństwie do grzesznego ciała i z powodu grzechu potępił grzech w ciele, aby sprawiedliwy czyn Prawa został wypełniony w nas, którzy nie postępujemy (*peripatousin*) według ciała lecz według Ducha (*kata pneuma*). Ci bowiem, którzy postępują (*ontes*) według ciała, dążą do rzeczy cielesnych, ci zaś, którzy postępują według Ducha (*kata pneuma*) – do rzeczy duchowych” (Rz 8,3-5). Działanie wierzących zostało przedstawione na dwa sposoby (*peripatousin, ontēs*), oba wiążą się ściśle z Duchem. Czasownik *peripateō* w tym kontekście nie oznacza fizycznego podążania za kimś jakąś drogą, lecz postępowanie o charakterze religijnym³⁷, czyli zachowanie wymagań stawianych przez Ducha, a nie przez ciało. Prawo wprawdzie ukazywało ideał

³⁴ J.R.D. Kirk, *Appointed Son(s). An Exegetical Note on Romans 1:4 and 8:29*, „Bulletin for Biblical Research” 14/2(2004), s. 241-242.

³⁵ J.W. Jipp, *Ancient, Modern, and Future Interpretations of Romans 1:3-4. Reception History and Biblical Interpretation*, „Journal of Theological Interpretation” 3/2(2009), s. 245.

³⁶ Działanie Boga Ojca znajduje ostateczne spełnienie w życiu zmartwychwstałym. Jezus został ogłoszony synem Boga *eks anastaseōs nekrōn*, a wierzący otrzymują dopełnienie swojej adopcji także przy zmartwychwstaniu (8,11.13-17.18-19.23); por. J.R.D. Kirk, *Appointed Son(s)*, s. 242.

³⁷ Takie znaczenie podaje R. Popowski w 2a; zob. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1995, s. 488.

postępowania, ale nie było w stanie dać człowiekowi instrumentów do podjęcia go. Teraz wszystko uległo zmianie, bowiem Duch uzdalnia wierzącego do zwyciężenia pokus ciała i do osiągnięcia celu postawionego kiedyś przez Prawo. Chrześcijanie nie pozostają już pod Prawem, lecz pod wpływem działania łaski. Sprawiedliwość wobec Boga, w której teraz wierni mają udział, nie została osiągnięta dzięki osobistym uczynom i zasługom człowieka, lecz jest to sprawiedliwość dana mu dzięki temu zbawczemu dziełu Jezusa Chrystusa³⁸. Na to wskazuje konstrukcja *mē kata sarka peripatousin alla kata pneuma*. Postępowanie „według Ducha” oznacza działanie w Jego mocy i osiągnięcie tego, co było wymagane przez Prawo Mojżeszowe, bez konieczności poddania się mu. Postępowanie przeciwne oznacza życie „według ciała” (*kata sarka*)³⁹.

W 8,5 mamy do czynienia z użyciem innego czasownika na opisanie podobnej rzeczywistości: *hoi gar kata sarka ontes ta tēs sarkos fronusin, hoi de kata pneuma ta tou pneumatōs*. Wyrażenie *kata sarka ontes* oznacza tych, których istnienie zdominowane jest przez „ciało”⁴⁰. Po drugiej stronie znajdują się ci, którzy „są według Ducha”. Ci, którzy zostali ochrzczeni żyją „w Chrystusie Jezusie” (8,1) i są otwarci na działanie Ducha. Inspirowani przez Niego ukazują w swoim życiu „owoce Ducha” (Ga 5,22-23). Ponieważ Chrystus żyje w wierzących, dlatego oni nie są już motywowani rzeczami cielesnymi. W ich życiu dokonała się radykalna zmiana dzięki wierze i sakramentowi chrztu. Grzech oczywiście może nadal panować nad ciałem, ale nie może zdominować „ja” dzięki Duchowi, który w nim mieszka. Teraz osoby te są pod władaniem Ducha Świętego.

Podsumowując zauważamy, że wyrażenie *kata pneuma* oznacza bycie, życie, trwanie w Duchu Świętym, które umożliwia wierzącemu usprawiedliwienie.

c. W (en) Duchu Świętym

W Duchu dokonuje się cały szereg działań. Paweł wskazuje na kilka z nich. Pisząc na temat obrzezania (Rz 2,28-29) podaje charakterystykę Żyda, najpierw negatywną (w. 28), następnie pozytywną (w. 29). Prawdziwy Żyd został scharakteryzowany w trojaki sposób. Po pierwsze, jest nim ten, kto uwidacznia się nie na zewnątrz, lecz wewnątrz. Po drugie, jego obrzezanie jest obrzezaniem serca. Po trzecie, prawdziwy Żyd nie szuka aprobaty ludzi, lecz Boga⁴¹. W centralnej wypowiedzi znajdujemy dodatkową charakterystykę w postaci zwrotu przyimkowego *en pneumatī*. Zatem prawdziwe obrzezanie dotyczy nie tylko serca, lecz przede wszystkim ma się dokonać „w Duchu”. Zatem prawdziwym Żydem jest ten, kto otrzymuje pochwałę

³⁸ J.A. Fitzmyer, *Lettera ai Romani*, s. 581.

³⁹ A. Pitta, *Lettera ai Romani*, s. 290.

⁴⁰ To nie znaczy jednak niemoralnego postępowania, lecz życie, w którym Duch nie ma swobody w działaniu, a zatem nie ma również skuteczności doprowadzenia człowieka do sprawiedliwości wobec Boga; V. Schafroth, *Romans* 8, s. 83.

⁴¹ Obszerną analizę tych zagadnień zob. G.P. Carras, *Romans 2:1-29. A Dialogue on Jewish Ideals*, „Biblica” 73/2(1992), s. 205-206.

nie od ludzi, ale od Boga. Zarówno Żydzi, jak i Grecy popełniają podobne grzechy według Prawa i są oskarżeni o nieposłuszeństwo. Wiedza na temat Boga nie przynosi korzyści, jeśli postępowanie nie jest z nią zgodne. Zatem tak Żydzi, jak i Grecy potrzebują radykalnego działania Boga w Duchu Świętym⁴².

Nie tylko obrzezanie ma się dokonać w Duchu, lecz także sumienie ma działać w ten właśnie sposób. Pisze o tym Paweł w kontekście swojego cierpienia spowodowanego odrzuceniem Ewangelii przez jego współziomków: *symmartyrousēs moi tēs syneidēseōs mou en pneumatī hagiō(i)* (Rz 9,1). Niewątpliwie Apostoł rozumie sumienie jako rzeczywistość wewnętrzną, która jest elementem jego „ja”. Nowością jest jednak zestawienie jego działania z Duchem Świętym (*en pneumatī hagiō(i)*). Rzuci się w oczy nie tylko paralelny charakter wyrażen *en pneumatī hagiō(i)* i *en Christō(i)*, lecz także wskazanie na jedność w działaniu obu Osób Trójcy Świętej⁴³. Paweł zatem przywołuje na świadków swojego wyznania i działania sumienia – Chrystusa i Ducha Świętego⁴⁴.

Dotychczas Paweł pisał na temat pewnych aspektów życia, które miały prowadzić do zbawienia. Teraz wypowiada się na temat celu – królestwa Bożego: „Bo królestwo Boga przecież nie jest pokarmem i napojem, ale sprawiedliwością, pokojem i radością w Duchu Świętym (*hēgiasmenē en pneumatī hagiō(i)*)” (Rz 14,17). Przywołany tekst jest fragmentem dwuczęściowej parenezy zawartej w Rz 14. W pierwszej części (Rz 14,1-12) Paweł wzywa członków wspólnoty rzymskiej do wzajemnej akceptacji i cierpliwości względem siebie (ww. 1-9) i gani ich za osądzanie i pogardzanie sobą nawzajem (ww. 10-12). W drugiej części (Rz 14,13-23) Apostoł kontynuuje naukę na ten sam temat, ale teraz skupia się na wykroczeniach, które mogą być spowodowane spożywaniem pewnych pokarmów (zob. w. 15). Chociaż Paweł sam siebie zalicza do „mocnych” (zob. w. 14), to jednak radzi członkom podzielonej wspólnoty, aby dostosowali się do „słabych”, kierując się zasadą, że wzajemna miłość i budowanie wspólnoty winny być nadrzędnymi troskami, a nie spożywanie takich czy innych pokarmów. Generalnie Paweł dąży do tego, by wszyscy członkowie wspólnoty mogli działać zgodnie ze swoim sumieniem (w. 23). W tym właśnie kontekście przywołana została zasada spojrzenia z właściwej perspektywy na królestwo Boże. Są nim sprawiedliwość, pokój i radość w Duchu Świętym (Rz 14,17), a nie to, co się je, albo pije. Dieta winna być podporządkowana budowaniu królestwa Bożego, a nie na odwrót. Sprawiedliwość, pokój i radość w Duchu Świętym są przestrzenią, w której odbywa się prawdziwa służba Boża⁴⁵. Jaką rolę w tej argumentacji pełni Duch Święty? Niewątpliwie odnosi się do całej triady (*dikaiosynē, eirēnē, chara*), którą należy traktować nie jako jedynie uczucia czy odczucia, lecz

⁴² E. Krentz, *The Name of God in Disrepute. Romans 2:17-29*, „Currents in Theology and Mission” 17/6(1990), s. 438.

⁴³ Co zostało dobitnie podkreślone w 8,9.15.

⁴⁴ R. Penna, *Lettera ai Romani II*, s. 637.

⁴⁵ P.-B. Smit, *A Symposium in Rom 14:17? A Note on Paul's Terminology*, „Novum Testamentum” 49/1(2007), s. 44-46.

jako prawdziwe oznaki nadejścia królestwa Bożego. Obecność w nich Ducha Świętego wskazuje na naturę owej triady. Jego działanie sprawia, że w miejsce podziałów pojawia się pokój, w miejsce smutku – radość, a w miejsce niezadowolenia i niesprawiedliwości – służba. W rzeczywistości bowiem wiara i udział w zbawczym dziele Chrystusa sprawiają dzięki Duchowi Świętemu, że ludzie zostają przemienieni nie tylko w sobie samych, lecz także w swoich relacjach⁴⁶.

Jeszcze dobitniej prawda ta została wyrażona niemal w zakończeniu listu: „Niecóż śmiało napisałem do was jako ten, który przypomina wam pewne sprawy, na mocy łaski, danej mi przez Boga. Dzięki niej jestem dla pogan służą Chrystusa Jezusa, sprawującym świętą służbę głoszenia Ewangelii Boga, aby poganie stali się ofiarą przyjemną, uświęconą w Duchu Świętym (*hēgiasmenē en pneumatī hagiō(i)*)” (Rz 15,15-16). Wypowiedź ta znajduje się w sekcji 15,14-21, którą charakteryzuje tak umiar, jak i determinacja wypowiedzi. W Rz 15,14 Paweł uznaje duchową niezależność wspólnoty Kościoła w Rzymie, której przecież nie założył. Jednak właśnie w ww. 15-16 obwieszcza im, co jest fundamentem jego apostołskiego charyzmatu, który był podstawą skierowanych do nich napomnień. Jego autorytet i apostołski mandat opierają się na zleconej mu posłudze głoszenia Ewangelii poganom. Wypowiedź 15,15-16 wyraźnie nawiązuje do wypowiedzi otwierających list (1,1.9)⁴⁷. Wszystko co Paweł mówił i czynił zmierzało do jednego celu: *hina genētai hē prosfora tōn ethnōn euprosdektos, hēgiasmenē en pneumatī hagiō(i)*. Nie chcemy w tym miejscu zajmować się zagadnieniem pogan jako ofiary składanej Bogu, lecz skupić się na uświęceniu, jakiego oni dostępują. Stwierdzenie *hēgiasmenē en pneumatī hagiō(i)* wpisuje się w kultyczną metaforę ofiary, która staje się przyjemną Bogu dzięki działaniu Ducha Świętego⁴⁸. Sami z siebie poganie nie mogli stanowić ofiary miłej Bogu, a stali się taką dzięki uświęcającemu działaniu Ducha Świętego. Jak można przypuszczać, Paweł miał na myśli współumieranie z Chrystusem w sakramencie chrztu i to właśnie zaowocowało owym uświęceniem⁴⁹.

d. Przez (dia) Ducha Świętego

Jedyna wypowiedź z użyciem przyimka *dia* i imienia własnego *to pneuma hagiou* w *Liście do Rzymian* znajduje się w stwierdzeniu: „Nadzieja zaś nie sprawia zawodu, ponieważ miłość Boga rozlana jest w naszych sercach (*hē agapē tou Theou ekkechytai en tais kardias hēmōn*) przez Ducha Świętego (*dia pneumatōs hagiou*), który został nam dany (*tou dothentos hēmin*)” (Rz 5,5). Wyrażenie *hē agapē tou Theou* wskazuje na suwerenny dar Boga⁵⁰, którego bezpośrednim sprawcą jest Duch

⁴⁶ R. Penna, *Lettera ai Romani*, s. 976-977.

⁴⁷ R.J. Dillon, *The 'Priesthood' of St Paul, Romans 15:15-16*, „Worship” 74/2(2000), s. 164.

⁴⁸ D.J. Downs, *'The offering of the gentiles' in Romans 15.16*, „Journal for the Study of the New Testament” 29/2(2006), s. 183.

⁴⁹ Por. K. Romaniuk, *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań-Warszawa 1978, s. 276-277.

⁵⁰ Choć dyskusja o tym, czy mamy tu *genetivus obiectivus* czy też *subiectivus*, wciąż trwa, to jednak

Święty. W ten sposób Paweł z jednej strony nawiązuje do zesłania Ducha Świętego (Dz 2,1-13), a z drugiej odwołuje się do sakramentu chrztu, w którym każdy chrześcijanin został obdarowany Duchem Świętym. On jest gwarantem naszej nadziei, która odegrała znaczącą rolę w historii zbawienia, a także była podstawą wszystkich starotestamentowych obietnic mesjańskich, a ostatecznie zaczęła się realizować w Jezusie Chrystusie⁵¹. Analizowany przez nas fragment jest najczęściej przywoływanym tekstem Pawła na temat „miłości” jako swoistego drugiego imienia Ducha Świętego. Z tą opinią nie zgadza się H.U. Balthasar wykazując, że w znakomitej większości listów Paweł wiąże z Duchem Świętym (*to pneuma hagion*) pojęcie władzy (*dynamis*), daru (*charisma*) i nierzadko wiedzy o zbawczych planach Boga Ojca (1Kor 1,10-15)⁵². Wydaje się zatem, że Duch Święty nie powinien być łączony z miłością bardziej niż Ojciec czy Syn, a nawet wnioskować, że łączy się z nią mniej niż Oni. W rzeczywistości jednak, za św. Augustynem (De Trinitate 15.32-32), Ducha można nie tylko nazwać Duchem Świętym, lecz także miłością i darem⁵³. W ten sposób aktywne działanie Ducha Świętego przy wylaniu miłości Bożej w serca wierzących zostało przez Pawła potwierdzone wprost.

3. Duch w życiu człowieka

Odniesienie do Ducha działającego w życiu znajdujemy w ósmym rozdziale *Listu do Rzymian*: „Nie otrzymaliście bowiem ducha niewoli (*pneuma douleias*), aby znowu się bać, ale otrzymaliście ducha usynowienia (*pneuma hiothesias*), w którym wołamy: Abba, Ojcze! Ten Duch (*to pneuma*) równocześnie świadczy naszemu duchowi (*tō(i) pneumatī hēmōn*), że jesteśmy dziećmi Boga” (Rz 8,15-16). W. 15 można przedstawić na bazie następującej antytezy: *pneuma douleias eis fobon / pneuma hiothesias (eis) abba ho pater*⁵⁴. Jej nośnikiem znaczeniowym jest pojęcie *pneuma*. Chrześcijanie otrzymali Ducha (Chrystusa czy też Boga). Można zatem powiedzieć, że niewola i usynowienie są dwiema definicjami, negatywną i pozytywną, ducha / Ducha, który albo zniewala, albo usynawia. Paweł jednak koncen-

większość uczonych jest przekonana, że jest to raczej ten drugi przypadek (jak chciał np. Augustyn, *De spiritu et littera*, 32.56), lecz o miłość, która pochodzi od Boga, a jest skierowana ku człowiekowi. Takie zdania są między innymi: E. Käsemann, *Commentary on Romans* (trans. G.W. Bromiley), Grand Rapids 1980, s. 135; O. Kuss, *Der Römerbrief. Erste lieferung. Röm 1,1-6,11*, Regensburg 1963, s. 205-206; H. Schlier, *La lettera ai Romani. Testo Greco, traduzione e commento* (trad. R. Favero, G. Torti), Brescia 1982, s. 259; K. Romaniuk, *List do Rzymian*, s. 133; J.A. Fitzmyer, *Lettera ai Romani*, s. 475; R. PENNA, *Lettera ai Romani*, s. 351.

⁵¹ Pisałem już na ten temat w: S. Stasiak, *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament. Dzieje Apostolskie, List do Rzymian, 1-2 List do Koryntian, List do Galatów*, Poznań 2014, s. 284.

⁵² H.U. von Balthasar, *Explorations in Theology*, vol. III: *Creator Spirit*, San Francisco 1993, s. 117.

⁵³ M. Levering, *The Holy Spirit in the Trinitarian Communion. 'Love' and 'Gift'?*, „International Journal of Systematic Theology” 16/2(2014), s. 127-128.

⁵⁴ K. Romaniuk, *List do Rzymian*, s. 170.

tuje się na Duchu usynowienia⁵⁵. Duch inspiruje wołanie „Abba, Ojcze!” (w. 15). W tradycji judaistycznej to właśnie Boży Duch buduje intymną relację pomiędzy człowiekiem a Bogiem⁵⁶. Tak nowy status bycia w Chrystusie jest potwierdzany, gdy chrześcijanie pochodzenia tak żydowskiego jak i pogańskiego wołają przez Ducha „Abba, Ojcze!” (w. 15), a Duch świadczy duchowi wierzących, że są oni „dziećmi Boga” (w. 16). To nowe, integralne pojmowanie synostwa, czyli ludu Bożego, jest potwierdzone przez proroctwo (Oz 1,10; 2,23; Iz 10,22-23), o którym Paweł wspominał już w Rz 9,25-29⁵⁷. W ww. 15-16 mamy specyficzne przedstawienie oddziaływania Ducha, czyli wołanie do Boga Abba, które zostało w Ga 4,6 przypisane wyłącznie Duchowi Syna Bożego posłanego do wierzących. „Wołania” nie tylko nie należy uznawać za aklamację, lecz przede wszystkim należy podkreślić jego natchniony charakter. Jeśli Duch wchodzi w życie wierzącego, to Jego błagania dochodzą do wołań wierzącego, co jasno wyraża Jego wstawiennictwo (zob. Rz 8,26; 1Kor 12,9). W Rz 8,15 wypowiedź Pawła w zasadniczy sposób różni się od Ga 4,6, a jej elementy mają utrwalony charakter. Wołanie Ducha w w.15 staje się naszym wołaniem w Duchu. W. 16 wydaje się wskazywać na wewnętrzną dynamikę wydarzenia. To, co w Ga 4,6 zostało przypisane pierwotnemu wołaniu Ducha, tu nie zostało przywołane, a wręcz zróżnicowane. Wołanie „Abba, Ojcze!” wierzących jest wynikiem świadectwa Bożego Ducha, o którym była mowa w Rz 8,5. Czasownik *symmartyrei* należy raczej tłumaczyć jako proste „świadczy”, mimo licznych argumentów za społecznym charakterem przedrostka *syn*. W naszym bowiem kontekście nie chodzi o podwójne świadectwo Ducha Świętego i naszego ducha, lecz o świadectwo od Ducha do ducha⁵⁸.

Zakończenie

Obserwując użycie przez Pawła terminu *to pneuma widzimy*, że czasami pisze on w ten sposób o Duchu Boga, innym razem o Duchu Chrystusa, a innym razem po prostu o Duchu. Z naszych badań wynika, że chodzi o osobę różną od Boga Ojca i Chrystusa, tak w działaniu, jak i w istnieniu. Widać to szczególnie w 8,33-34, gdzie wstawiennictwo Chrystusa z woli Boga Ojca jest przedstawione w analogii do wstawiennictwa Ducha, o którym Paweł pisał w 8,26. Zauważamy nadto, że Duch prze-

⁵⁵ A. Pitta, *Lettera ai Romani*, s. 296.

⁵⁶ J.A. Bertone, *The Function of the Spirit in the Dialectic Between God's Soteriological Plan Enacted but Not Yet Culminated: Romans 8:1-27*, „Journal of Pentecostal Theology” 7/15(1999), s. 84.

⁵⁷ G.C. Gianoulis, *Is Sonship in Romans 8:14-17 a Link with Romans 9?*, „Bibliotheca Sacra” 166/661(2009), s. 83.

⁵⁸ S. Vollenweider, *Der Geist Gottes als Selbst der Glaubenden. Überlegungen zu einem ontologischen Problem in der paulinischen Anthropologie*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche” 93/2(1996), s. 176-177.

jawia aktywność w Osobach Trójcy Świętej.

Ożywiani Duchem Bożym chrześcijanie nie mogą już więcej przyjmować postawy niewolników, ponieważ Duch ich wyzwolił i utrzymuje w tym stanie (por. 2Kor 3,17). Zatem chrześcijanie są wolni od lęku przed śmiercią i od obawy przed niewolą. Ożywiająca dynamika Ducha pozwala najpierw osiągnąć synostwo Boże, a następnie umożliwia człowiekowi osiągnięcie jego świadomości. Wreszcie Paweł idzie o krok dalej i podkreśla, że Duch współdziała z chrześcijanami, jeśli ci w modlitwie rozpoznają i wyznają tę szczególną relację z Bogiem (Rz 8,15-16). Ożywiani Duchem Bożym chrześcijanie nie mogą już więcej przyjmować postawy niewolników, ponieważ Duch ich wyzwolił i utrzymuje w tym stanie (por. 2Kor 3,17). Zatem chrześcijanie są wolni od lęku przed śmiercią i od obawy przed niewolą. Ożywiająca dynamika Ducha pozwala najpierw osiągnąć synostwo Boże, a następnie umożliwia człowiekowi osiągnięcie jego świadomości. Wreszcie Paweł idzie o krok dalej i podkreśla, że Duch współdziała z chrześcijanami, jeśli ci w modlitwie rozpoznają i wyznają tę szczególną relację z Bogiem (Rz 8,15-16).

Literatura

- von Balthasar, H.U., *Explorations in Theology, vol. III: Creator Spirit*, San Francisco 1993.
- Bertone, J.A., *The Function of the Spirit in the Dialectic Between God's Soteriological Plan Enacted But Not Yet Culminated: Romans 8:1-27*, „Journal of Pentecostal Theology” 7/15(1999), s. 75-97.
- Carras, G.P., *Romans 2:1-29. A Dialogue on Jewish Ideals*, „Biblica” 73/2(1992), s. 429-439.
- Coulson, J., *Jesus and the Spirit in Paul's Theology. The Earthly Jesus*, The Catholic Biblical Quarterly 79/1(2017), 77-96.
- Coulson, L., *'The Spirit of Sonship'. The Sonship of Christ and of God's People in Paul's Pneumatology*, Sydney 2004.
- Dillon, R.J., *The 'Priesthood' of St Paul, Romans 15:15-16*, „Worship” 74/2(2000), s. 156-168.
- Downs, D.J., *'The offering of the gentiles' in Romans 15.16*, „Journal for the Study of the New Testament” 29/2(2006), s. 173-186.
- Dunn, J.D.G., *Jesus - Flesh and Spirit. An Exposition of Romans 1:3-4*, „The Journal of Theological Studies” 24/1(1973), s. 40-68.
- Dunn, J.D.G., *Jesus and the Spirit. A Study of the Religious and Charismatic Experience of Jesus and the First Christians as Reflected in the New Testament*, Grand Rapids 1997.
- Dunn, J.D.G., *The Theology of Paul the Apostle*, Grand Rapids 1998.
- Fatehi, M., *The Spirit's Relation to the Risen Lord in Paul. An Examination of its Christological Implications*, Tübingen 2000.
- Fee, G.D., *God's Empowering Presence. The Holy Spirit in the Letters of Paul*, Exeter- Peabody 1994.
- Fee, G.D., *Pauline Christology. An Exegetical-Theological Study*, Peabody 2007.
- Fitzmyer, J.A., *Lettera ai Romani. Commentario critico-teologico (trad. E. Gatti)*, Casale Monferrato 1999.
- Flawiusz, J., *Dawne dzieje Izraela* (przeł. Z. Kubiak, J. Radożycki), Warszawa 2001.

- Gianoulis, G.C., *Is Sonship in Romans 8:14-17 a Link with Romans 9?*, *Bibliotheca Sacra* 166/661(2009), s. 70-83.
- Gieniusz, A., *Romans 8:18-30. 'Suffering Does not Thwart the Future Glory'*, Atlanta 1999.
- Gundry, R.H., *Sōma in Biblical Theology. With Emphasis on Pauline Anthropology*, Cambridge 1976.
- Gunkel, H., *Die Wirkungen Des Heiligen Geistes*, Göttingen 1880.
- Hahn, R.L., *Pneumatology in Romans 8: Its Historical and Theological Context*, „Wesleyan Theological Journal” 21/1-2(1986), s. 74-90.
- Hedin, B.A., *Romans 8:6-11*, „Interpretation” 50/1(1996), s. 55-58.
- Kirk, J.R.D., *Appointed Son(s). An Exegetical Note on Romans 1:4 and 8:29*, „Bulletin for Biblical Research” 14/2(2004), s. 241-242.
- Krentz, E., *The Name of God in Disrepute. Romans 2:17-29*, „Currents in Theology and Mission” 17/6(1990), s. 429-439.
- Levering, M., *The Holy Spirit in the Trinitarian Communion. 'Love' and 'Gift'?*, „International Journal of Systematic Theology” 16/2(2014), s. 126-142.
- Obeng, E.A., *The Origins of the Spirit Intercession Motif in Romans 8:26*, „New Testament Studies” 32/4(1986), s. 621-632.
- O'Brien, P.T., *Romans 8:26, 27. A Revolutionary Approach to Prayer?*, „The Reformed Theological Review” 46/3(1987), s. 65-73.
- MacRae, G.W., *A Note on Romans 8:26-27*, „Harvard Theological Review” 73/1-2(1980), s. 227-230.
- Penna, P., *Lettera ai Romani*, Bologna 2010.
- Pitta, A., *Lettera ai Romani. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano 2001.
- Romaniuk, K., *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Poznań-Warszawa 1978.
- Sanday, W., Headlam, A.C., *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans*, Edinburgh 1902.
- Schafroth, V., *Romans 8. The Chapter of the Spirit*, „Journal of the European Pentecostal Theological Association” 30/1(2010), s. 80-90.
- Smit, P.-B., *A Symposium in Rom 14:17? A Note on Paul's Terminology*, „Novum Testamentum” 49/1(2007), s. 40-53.
- Stasiak, S., *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament. Dzieje Apostolskie, List do Rzymian, 1-2 List do Koryntian, List do Galatów*, Poznań 2014
- Turner, M., *The Spirit of Christ and 'Divine' Christology*, w: *Jesus of Nazareth: Lord and Christ. Essays on the Historical Jesus and New Testament Christology* (red. J. Green, M. Turner), Grand Rapids 1994.
- Vollenweider, S., *Der Geist Gottes als Selbst der Glaubenden. Überlegungen zu einem ontologischen Problem in der paulinischen Anthropologie*, „Zeitschrift für Theologie und Kirche” 93/2(1996), s. 163-192.
- Wiarda, T., *What God Knows When the Spirit Intercedes*, „Bulletin for Biblical Research” 17/2(2007), s. 297-311.